

Lisova Nataliya. The personal development of the student as an integral part of modern educational process / N. Lisova // Information and technologies in the development of socio-economic systems. – Katowice School of Technology, monograph, 2016. – P. 39-47.

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2016

ISBN: 978-83-942093-4-6

Editorial compilation

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej Katowice

ul. Rolna 43 40-555 Katowice

tel. 32 202 50 34, fax: 32 252 28 75

www.wst.pl / www.wydawnictwo.wst.pl

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК УЧНЯ ЯК НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Н.І. ЛІСОВА,

кандидат педагогічних наук,
проректор КНЗ «Черкаський обласний
інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників», м. Черкаси
lisova2009@gmail.com

У статті автор розглядає людину як головну дійову особу в громадянському суспільстві, її систему цінностей; звертає увагу на особливості нового етапу загальноцивілізаційного розвитку, які докорінно змінюють спосіб життя й характер людської діяльності в кожній громаді, всьому суспільстві; акцентує на значимості освіти, зокрема загальної середньої, яка покликана виховати «людину нової якості». Для формування учня як особистості – Людини, гідної довіри, автором розроблено концепти та представлено в цій статті.

Ключові слова: учень, людина, розвиток, громада, довіра, цінності, загальна середня освіта.

Глибинні зміни в період трансформації суспільства породжують новий вектор розвитку системи освіти. Кожне суспільство створює систему освіти відповідно до своєї сутності й рівня соціально-економічного розвитку. Адже освіта перетворює і спрямовує життя суспільства, зберігаючи у ньому все те, що має цінність для людини; визначає стратегію і реалістичні умови розвитку суспільства, перетворюючи його із "суспільства сьогодні" на "суспільство завтра", формує нове мислення громадян, нове бачення сенсу життя. У такому контексті освіта виступає як один із засобів управління розвитком суспільства. Як підкреслює вчена С.Сисоєва, не новації в освіті викликають суспільні зміни, а навпаки, суспільні зміни відкривають шлях новому в освіті, викликають необхідність її модернізації. Такий процес повинен розглядатися як важлива суспільна проблема [1, с. 38-39]. Принагідно зауважимо: стратегічні напрями модернізації освіти, програми розвитку її визначає держава в економічно розвинутих країнах, оскільки стан освіти є показником якості життя в суспільстві. Вектор модернізації сучасної освіти в Україні та інших країнах світу однозначно спрямований на гуманістичну педагогіку. «Вона відповідає мисленню тих, кому "по шляху" з людством, з народом і суспільством у кращих його проявах. Тому тільки освіта, орієнтована на людину і культуру, як засіб "олюднення", може зреалізувати у дію слова "про людину як найвищу цінність суспільства", зробити їх змістом життя людей і суспільства в цілому» [там само].

Велику увагу вивченню особливостей суспільства стали приділяти із здобуттям Україною незалежності, зокрема громадянським піднесенням, що охопило країну в 2004, здійсненням Революції Гідності в 2013-2014 рр. Виникла потреба в осмисленні такого явища, усвідомленні сутності, змісту, становлення, розвитку і значення як головної опори демократії, оскільки саме це зумовлює участь громадськості в державних справах.

Вагомими для дослідження окресленої проблеми вважаємо наукові погляди В. Гусарова, який визначає ступінь розвитку суспільної свідомості в Російській Імперії ХІХ століття, згадуючи створення в 1802 р. «Людинолюбивого Товариства» в Петербурзі, що і стало ключовим у суспільно-культурному житті

країни. Вперше в громадському дискурсі було виписано слово «Суспільство» і метою його діяльності були названі «Людина» і «Громадянин» [2]. Цей факт автор відносить до початкового етапу процесу формування громадянського суспільства в Росії. Через півстоліття було встановлено високу суспільну зацікавленість питаннями громадянського суспільства. Надзвичайно інтенсивне обговорення викликала стаття «Питання життя» видатного російського хірурга і педагога М. І. Пирогова, опублікована в журналі «Морской сборник» 1856 р. [2, с. 86]. Публікація не тільки принесла популярність педагогу-просвітителю, але й стала своєрідним маніфестом епохи. Висунуті автором ідеї морального розкріпачення особистості, формування «істинно громадянського суспільства», пропозиції виховувати «істинну людину», яка здатна витримати нерівний бій з навколишньою дійсністю, були підтримані громадськістю. М. І. Пирогов обґрунтував ідею створення єдиної загальнодоступної народної школи, здатної виховати людину і громадянина, піддавши різкій критиці існуючу шкільну систему, її феодально-становий характер [там само]. Ідеї М. Пирогова знайшли своє втілення у сучасній педагогічній науці: актуальними є виховання «істинної людини», формування «істинно громадянського суспільства». Саме в цьому контексті сучасна загальна середня освіта має надзвичайно важливе значення.

Аналіз наукових праць щодо особливостей громадянського суспільства, його зв'язку з системою освіти дав можливість виявити важливі погляди науковців, виокремити деякі висновки та зробити певні власні узагальнення, а саме: у громадянському суспільстві головною дійовою особою є людина, її система запитів, інтересів та цінностей [3, с. 21]. Серед основних характеристик, притаманних людині, повинні бути: індивідуалізм як основа особистої характеристики, моральність, повага до права, до всіх членів суспільства, своєї і чужої власності; високий рівень громадянської культури; вміння поєднувати власні інтереси з інтересами суспільства в цілому, відчувати себе вільним і самостійним тощо. Крім того, людина в суспільстві повинна бути високоморальною, володіти чіткими етичними принципами й установками; вона не мислима без свободи, оскільки саме свободі і належить найвищий ступінь у

ієрархії цінностей. Варто враховувати, що поряд зі свободою особа в громадянському суспільстві має й обов'язки [4].

На основі вищесказаного впливає власне судження: сутність високоморальної людини в суспільстві значною мірою співпадає з положенням, висловленим свого часу видатним вітчизняним педагогом К. Д. Ушинським про те, що «коли педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна перш за все взяти її у всіх відношеннях» [5]. Такі узагальнення є актуальними сьогодні, а в перспективі – ще більш важливими, оскільки особливості нового етапу загальноцивілізаційного розвитку докорінно змінюють спосіб життя і характер людської діяльності в кожній громаді, всьому суспільстві. Ці умови, за словами В. Кременя, вимагають іншої людини, іншого способу життя її у XXI столітті: бути готовою до змін і творити їх. «Ми повинні домогтися, щоб у суспільстві було саме таке розуміння. Треба готувати людину, спроможну до сприйняття і творення змін, щоб вона відчула, зрозуміла, сприйняла і сприяла об'єктивно зумовленим змінам у суспільстві. Ми увійшли в період, коли зміна ідей, зміна технологій, зміна знань відбувається швидше, ніж зміна поколінь, і тому перед освітою постають нові завдання» [6, с. 14]. Адже «освіта як соціально-культурний феномен є стрижнем, де фокусуються як інтереси держави, так і громадянського суспільства» [2, с. 207]. Саме освітні заклади повинні формувати прагнення до побудови громадянського суспільства і передавати громадянам необхідні для цього знання, уміння і навички. І для того, щоб справитися з цим непростим завданням, необхідне проведення серйозних реформ [2, с.207; 7; 8].

На наш погляд, не просто проведення реформ для реформ, а назріла потреба в новій стратегії формування суспільства, і не просто суспільства, а громадянського суспільства. Звідси впливає перехід до нової парадигми розвитку не лише громадянського суспільства, а й освітньої системи, зокрема загальної середньої, яка покликана виховати «людину нової якості». У контексті ретроспективи звернемо увагу на систему освіти радянського періоду. Вона була ґрунтовно продумана та значущою за результатами діяльності, вибудована на таких принципах: фундаментальність, систематичність, послідовність, наступність. Послугуємося думкою, що «тільки взявши найкраще із попередніх

освітніх моделей те, що утворює фундамент і ніколи не застаріває, відмовившись від того, що не має цін у сучасному світі, що докорінно змінилося, необхідно будувати нову сучасну систему освіти, яка буде спроможна забезпечити динамічний розвиток продуктивних сил нашої держави в умовах сучасної цивілізації [1, с. 68]», а також особистісний розвиток людини.

Сьогодні багато уваги приділяється шкільній освіті. Зумовлено це насамперед проблемами розвитку як суспільства, так і самої освіти. Учені в наукових розвідках називають протиріччя, проблеми управління загальною середньою освітою, зокрема: переведення освіти у відкриту систему і нерозробленість відповідних механізмів до таких її змін (Г. Єльнікова [9], О. Зайченко, Н. Островерхова, Л. Даниленко [10], Л. Паращенко [11] та ін.); упровадження децентралізації влади у сфері освіти (В. Андрущенко, Л. Даниленко, Л. Карамушка, Л. Калініна, В. Луговий [12], О. Пастовенський [13]); підсилення внутрішніх процесів самоорганізації і саморегулювання в розвитку керованих об'єктів в освіті та відсутність знань і умінь для врахування цих процесів при організації зовнішніх управлінських впливів з боку керуючих підсистем [9]. Сучасний освітній процес знаходиться у протиріччі не тільки з сучасністю, але й з майбутнім, оскільки система цінностей, цілей та ідеалів, що функціонують сьогодні в освітньому просторі, не адаптовані до майбутнього, яке б влаштувало як усе людство, так і конкретну людину.

Які ж вимоги ставить сучасне суспільство перед людиною? На думку С. Сисоєвої, сьогодні кожна людина повинна прагнути стати "людиною справи", людиною, яка здатна знаходити і приймати нестандартні, "проривні" рішення, які дозволять розширити людські можливості, людиною з новим мисленням, творчою. Тому особливого значення набуває новаторство як здатність до початку нової справи. Сучасна людина повинна бути здатною до обґрунтованого вибору дії, знаходження альтернативи традиційному алгоритму професійної діяльності, прогнозування, ризику і відповідальності. Можливість такого позитивного мислення значною мірою визначається ступенем довіри людини до себе. Саме здатність людини до створення образу "оптимістичної, майбутньої ситуації (мислимого результату реалізації програми дій) як наслідок довіри до себе, до

власного розуму і почуттів і відрізняє успішну людину від інших. Цілісний світогляд дозволяє кожному жити в гармонії з собою і знаходити таку ж гармонію у взаємовідносинах із зовнішнім світом – творити гармонію "усередині" себе і "зовні", яка виявляється у волі людини [1; 14].

Так, ми погоджуємося з думкою вченої, одночасно зауважуємо, що виховувати таку особистість треба починати з сім'ї, навчального закладу, громади, всього суспільства. Оскільки значна роль у формуванні такої особистості насамперед належить освіті, то в межах освітнього простору, в контексті філософії людиноцентризму, в умовах інтеграції природничих і гуманітарних наук потрібно не лише усвідомити нові знання про людину, а й створити інноваційні практики педагогічної діяльності, здійснити впровадження соціально-освітніх програм, проектів, в основі яких відбувається формування учня як особистості – Людини, яка гідна довіри (авт.).

Для формування учня як особистості, який заслуговує на довіру, нами визначено такі концепти.

Концепт 1. Категорія «довіра/недовіра»: міждисциплінарний підхід. Аналіз сучасного стану вивченості категорії довіри в різних наукових сферах дає можливість не лише побудувати теоретичну модель досліджуваного явища, яка базується на нових знаннях, а й зробити наступний крок у розумінні довіри як рефлексивного феномена, що впливає на всі сфери життя людини, як «соціокультурного феномена сучасного суспільства».

Концепт 2. Формування учня-Людини, яка заслуговує на довіру: соціальна затребуваність, ретроспектива поглядів, «передбачуване майбутнє». Принцип соціальної затребуваності передбачає, що функціонування школи як відкритої системи має бути зорієнтованим на діалог у педагогічній роботі з дітьми, розвиток міжособистісного і міжгрупового спілкування, де домінують тенденції до розширення довірчої взаємодії з різними соціальними інститутами (сім'я, підприємства, культурно-просвітні, медичні, правничі установи, суспільні та громадські організації, місцева влада та ін.).

Ця проблема знайшла відображення у багатьох наукових розвідках, опрацювавши які, робимо висновок, що поняття «довіра» вивчали вчені, педагоги,

філософи різних історичних періодів, зокрема, Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко, К.Д. Ушинський, М. І. Пирогов, І. О. Сікорський, Г. Г. Ващенко, П. Ф. Каптерев, Л.С. Виготський, В. А. Добролюбов, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, О. А. Захаренко та ін. Принагідно додамо, що використання ідей учених і практиків потребує глибокого осмислення, аналізу, нових підходів до педагогічної практики, досліджень школи нового мислення і освітньої діяльності, створення моделі «школи майбутнього».

Концепт 3. Педагогічне спілкування як спосіб розвитку довірчої взаємодії педагогів і вихованців. Важливість спілкування в педагогічній системі зумовлена тим, що її ефективність залежить від взаємин, які складаються між дорослими і дітьми (відносини гуманізму, загальної турботи та довіри, уваги до кожного) в ході спільної діяльності. Виявляючи соціальну активність, кожен вихованець сприймає колектив як арену для самовираження і ствердження себе як особистості. Завдяки педагогічному керівництву колективною життєдіяльністю прагнення утвердитися у своїх очах і очах однолітків знаходить у колективі сприятливий ґрунт, де формуються такі істотні особистісні характеристики, як самооцінка, рівень домагань і самоповага, тобто прийняття або неприйняття себе як особистості. В основі згуртування дитячого колективу лежить не лише спілкування, а праця, пізнання, гра та інші види діяльності.

Концепт 4. Педагогіка співробітництва. Педагогіку співробітництва розглядаємо як технологію особливого типу, що є втіленням нового педагогічного мислення, джерелом прогресивних ідей: перехід від педагогіки вимог до педагогіки довіри; гуманно-особистісний підхід до дитини; єдність навчання, виховання і розвитку учня.

Співробітництво, як система взаємин, – співпраця багатоаспектна, але вагоме місце в ній займають взаємини «вчитель – учень», «учень – учень», «батьки – діти». Принцип співробітництва поширюється на всі види взаємин учнів, учителів та керівників з навколишнім соціальним середовищем (батьками, сім'єю, громадськими та трудовими організаціями).

Концепт 5. Цінність учителя. Серед базових педагогічних цінностей є найважливіша, системоутворююча, що дає життя в душі дітей усім іншим

цінностям – цінність Учителя. Значущим «інструментом» натхнення педагогічного процесу є совість учителя. Це головний компонент особистості, ядро його професіоналізму, яке вимагає найвищої внутрішньої сили й постійної роботи над собою. Для вчителя совість – це важливий духовний стрижень, який дозволяє черпати моральну силу в глибині власного «Я» і направляє взаємини з учнями в позитивне гуманістичне русло.

Ми переконалися, що найважливішими соціальними інститутами, що формують особистість, є сім'я, школа і соціальне оточення. Усі вони мають усвідомити, що «знання наук і незнання добра, гострий розум і глухе серце несуть загрозу для людини, обмежують і деформують її особистісний розвиток». Модель формування довіри в сучасній школі охоплює не лише учнів, а й їхніх батьків, органи самоврядування (учнівське, батьківське, педагогічне); громадські організації та підприємства тощо.

Змістова модель реалізується через програми «Уроки довіри в сучасній школі» для учнів початкової, основної і старшої ланок загальноосвітньої школи, мета яких – сприяти гуманізації та демократизації виховного процесу, формуванню довіри в освітньому співтоваристві як фактора результативності та ефективності педагогічної, учнівської праці, творчого розвитку й успішної соціалізації учнів на основі вибору цінностей та спільності ціннісних орієнтацій дітей, батьків, учителів, громади, поваги до взаємних інтересів, підтримки й відповідальності за конкретну справу.

Нами розроблено методичне забезпечення реалізації названих програм, а саме: для класних керівників – навчально-методичні комплекси, в які ввійшли програми «Уроки довіри в сучасній школі», розробки уроків з кожної теми; словник-довідник, у якому подано тлумачення основних понять-цінностей, синонімічні ряди, афоризми, притчі тощо; методичні рекомендації для вчителів, класних керівників щодо проведення батьківських зборів, присвячених упровадженню програми «Уроки довіри у сучасній школі», та розробки інноваційних батьківських зборів щодо формування довірчих стосунків в сім'ї; розробки занять-тренінгів, якими охоплено лідерів батьківської громадськості (голів батьківських комітетів шкіл), а також розробки занять з лідерами

учнівського самоврядування. Упродовж всього періоду дослідження та експериментальної роботи визначено наукове та практичне значення результатів: теорію педагогіки збагачено педагогічними методами формування довіри в учнівських, педагогічних та батьківських колективах, що дають можливість шкільній освіті в сучасних умовах розвиватися, збагачуватися й оновлюватися. Використання програми «Уроки довіри в сучасній школі» відкриває нові засади для гармонійного розвитку учня як особистості, готової довіряти світу й собі, вибудовувати стосунки з іншими на принципах взаєморозуміння, толерантності, продуктивного спілкування.

Література

1. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст / С.Сисоєва // Сучасна школа України. –2014.– № 11 (275). – С.38-48.
2. Гусаров В. И. Государственно-общественное образование: монография / Владимир Иванович Гусаров. – Самара: Изд-во «НТЦ», 2006. – 420 с.
3. Пархоменко Н. Громадянське суспільство “по-українськи”: реалії та сподівання / Громадянське суспільство у світовому та українському вимірах: Матеріали засідання Дискусійного клубу української науково-педагогічної інтелігенції. 22 листоп. 2002 р. – К., 2002. – 68 с.
4. Філик Н.В. Державно-правові засади громадянського суспільства. – Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 200 с.
5. Ушинський К. Д. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. / К.Д.Ушинський. – М.: Педагогика, 1974. – Т. 1. – 583 с.; Т. 2. – 438 с.
6. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка. – 2009. – 520 с.
7. Гаєвська Л.А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико-

- методологічний аспект) [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07glatma.htm>
8. Симоненко Т. И. Гражданское общество в поисках образовательного идеала [Електронний ресурс] / Т. И. Симоненко. – Режим доступу : <http://anthropology.ru>.
 9. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Г. В. Єльнікова. – К., 2005. – 641 с.
 10. Зайченко О. І. Теорія і практика управлінської діяльності районного відділу освіти: Монографія / О. І. Зайченко, Н. М. Островерхова, Л. І. Даниленко. – К.: ВПЦ «Техпрінт», 2000. – 352 с.
 11. Паращенко Л. І. Механізми державного управління розвитком загальної середньої освіти в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / Л. І. Паращенко. – К., 2012. – 449 с.
 12. Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013.– 728 с.
 13. Пастовенський О. В. Зміна парадигми управління загальною середньою освітою в умовах демократизації суспільства: особистісно орієнтований акцент / О.В.Пастовенський // Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 300-315.
 14. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія / С. О. Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – С.7-16.
 15. Емерсон Р. Довіра до себе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/vision/vis018.html>.
 16. Степанова Н. М. Довіра як соціокультурний феномен сучасного суспільства: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Степанова Наталія Михайлівна. – Київ, 2012.

Лисовая Н.И.

**ЛИЧНОСТНОЕ РАЗВИТИЕ УЧЕНИКА КАК НЕОТЪЕМЛЕМОЙ
СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
ПРОЦЕССА**

В статье автор рассматривает человека как главное действующее лицо в гражданском обществе, его систему ценностей; обращает внимание на особенности нового этапа цивилизационного развития, которые в корне меняют образ жизни и характер человеческой деятельности в каждой общине, во всем обществе; акцентирует на значимости образования, в частности общего среднего, которое призвано воспитать «человека нового качества». Для формирования ученика как личности - человека, достойного доверия, автором разработаны концепты и представлены в этой статье.

Ключевые слова: ученик, человек, развитие, общество, доверие, ценности, общее среднее образование.

N.I. LISOVA

**The personal development of the student as an integral part of the modern
educational process**

In the article the author considers a person as the main character in a civil society, his system of values; draws attention to the features of the new stage of civilizational development, which fundamentally change the way of life and the character of human activity in each community, in the whole society; emphasizes the importance of education, in particular the general secondary, which is called upon to bring up "a man of new quality". To form a student as a person - a person worthy of trust, the author developed concepts and is presented in this article.

Key words: student, person, development, society, trust, values, general secondary education.